

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 95 1974

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

Båda dessa synsätt avvisar Carey bestämt i förordet till sin bok. I textanalyserna tar han också avstånd från de mest fantasifulla konstruktionerna inom Dickensforskningen, t. ex. att Quilp i *The Old Curiosity Shop* skulle vara att betrakta som en i detalj genomförd allegori över affärlivets och industrialismens ondska. Däremot diskuterar han på fullt allvar andra hypoteser av liknande art, exempelvis att dimman i *Bleak House* betecknar den okunnighet i vilken romanens personer lever, eller t. o. m. är avsedd som en symbol för »the obscurity of the legal system». Carey tycks inte tillräckligt konsekvent i sin uppgörelse med dylika tendenser och uppslag inom Dickensforskningen.

Ett av de intressantaste kapitlen behandlar tendensdiktaren Dickens. Huvudtesen är att Dickens i ideologiskt avseende var mycket inkonsekvent, och att han delade de flesta av den viktorianska epokens sociala fördomar. Brevet visar ett tydligt förakt för de socialt utslagna, och med överlägsen ironi berättar Dickens ofta om besök på fattighus och asylter. Samma attityd är vanlig också i romanerna. För Dickens finns obestriddligen något humoristiskt i de svältande barnens lidanden i *Oliver Twist* och *Nicholas Nickleby*. Därmed förfelar han sitt syfte, förutsatt att detta varit den sociala indignationsdiktarens: »The result of the irony is not to make the social criticism more bitter. On the contrary, the pity or anger we would normally feel at the sufferings of the little victims is extinguished in laughter. Dickens quite consciously misrepresented his subject. He did not wish to provoke anger or reform so much as to retain a large and lucrative audience.» (s. 71.)

Dickens framställs som en komisk författare, inriktad på att roa sin publik för stunden. När han behandlar aktuella samhällsproblem sker det i första hand på grund av de humoristiska effekter ämnet tycks honom medge. John Careys argumentation blir alltså en exakt parallell till den tes som René Bray driver i sin kända bok *Molière, homme de théâtre* (1952). I polemik mot tidigare forskning bestrids där bestämt existensen av moraliserande syfte och tendens i Molières komedier.

Ett par av kapitlen i Careys bok är relativt intressägande, och utmynnar endast i truism. Så är det exempelvis förspild möda att söka påvisa vad som är uppenbart för var och en som läser en roman av Dickens, nämligen att dygdemönstren är skäligen ointressanta medan skurkarna och hypokriterna fäster sig i minnet.

Däremot lyckas Carey avvinna ett så omskrivet ämne som Dickens' komiska människoskildringar nya synpunkter. Han utgår från ett välbekant faktum, att individen ofta reduceras till en karaktéristisk detalj på bekostnad av personligheten i övrigt. Det kan röra sig om ett ansiktsuttryck eller en gest. Det kan också vara fråga om olika attribut;

ett träben, en konstgjord hand, en peruk, ett uppseendeväckande klädesplagg. Personen bryts ner till fragment, vad som återstår är en detalj löst ur sitt sammanhang. Den levande människan ersätts av en död avbild, blir som en vaxfigur eller docka med evigt samma oföränderliga karaktéristika och utseende.

I gengäld förefaller döda ting äga ett eget liv i Dickens' romaner; porträtt och statyer tycks röra sig och vilja tala. Det uppstår ett egendomligt gränsland mellan liv och död, där Dickens' komiska fantasi är som starkast och mest engagerad.

Dickens hyste en väl dokumenterad fascination inför döden. Under sina resor försummade han sällan att besöka avrättningsplatser och bårhus. I dessa morbida intressen vill Carey se en personlig bakgrund till Dickens' benägenhet att devitalisera och upplösa sina människor i fragment. Tanken tycks mig mycket intressant, men svår att verifiera.

Märkligt nog ger Carey aldrig några sidhänvisningar, trots att hans framställning vimlar av citat från Dickens' brev och romaner. Det minskar tyvärr användbarheten av en bok, som annars innehåller åtskilliga originella iakttagelser och lockande uppslag.

Conny Svensson

Kathryn Ksiah Sklar: *Catharine Beecher. A Study in American Domesticity*. Yale University Press 1973.

Årtiondena kring 1800-talets mitt är, sedda ur kvinnohistorisk synpunkt, en kritisk period i Förenta Staternas utveckling. Då föddes kvinnorörelser, som började höja krav på politiska rättigheter. Men samtidigt intensifierades också kulturen av hemmet och av kvinnan som dess centralgestalt — en idealbildning, som satt spår i liv och litteratur ända in i våra dagar. I sin biografi över Catharine Beecher har Kathryn Ksiah Sklar velat åskådliggöra denna viktiga period genom att inrikta sig på en enda kvinna. Dock inte vilken kvinna som helst, utan en personlighet, som hade förmåga att i tal och skrift utöva en betydande påverkan av opinionen. Catharine Beecher styrde utvecklingen bl. a. genom sin bok *Treatise on Domestic Economy*, som omtrycktes nästan varje år från 1841 till 1856. Men också hennes eget livsöde kan användas som typexempel för den som vill studera relationerna mellan kvinnorna och det amerikanska samhället. Sklars avhandling tjänar alltså dubbla syften, båda väl genomförda. Det är endast sällan som balansen rubbas, då det stora arkivmaterialet förleder författaren till en överrikedom på detaljer.

På bokomslaget presenteras Catharine Beecher som syster till Harriet Beecher Stowe. I våra dagar kanske det behövs. Men före Onkel Toms stuga — som f. ö. också den bär spår av Catharine Beechers

idéer – var det den äldre systemen Catharine (1800–1878), som var det stora namnet genom sina praktiska och teoretiska insatser för uppfostran och utbildning av kvinnor.

Hennes produktion är stor och omspannar vida områden: religion – fadern var en känd kalvinistisk präst – filosofi, moral, kvinnofrågor, slaveri, uppfostran, hälsofrågor. Allt ställt i relation till det amerikanska samhälle, som under hennes tid genomgick stora förändringar: folkomflyttningar, invandringar, ekonomiska fluktuationer, tilltagande industrialisering. Sin kanske viktigaste insats gjorde hon genom att vidareutveckla Tocquevilles tankegångar i *De la démocratie en Amérique*: Mer än i något annat land hade män och kvinnor i Förenade Staterna tilldelats skilda verksamhetsområden. Hon utarbetade en hel samhällsfilosofi kring de könsroller, som i våra dagar är föremål för angrepp och utjämning, men som Catharine Beecher själv betraktade som något positivt. Paradoxalt nog hävdade hon, att det var skillnaderna mellan könen, som skulle kunna ena nationen. De skar igenom alla klass-, miljö- och religionsgränser. Kvinnan borde frivilligt avstå från det offentliga livet för att i stället i hemmen bli en stabiliserande faktor. Denna kunde likrikta över hela landet och därför bidra till en kulturell sammanmältning av samhällsklasser och folkgrupper. Hemmen borde vara det perfekta medlet att nå nationell enighet. De fanns i alla stater, kände inga gränser, deras språk förstods överallt. Vad annat hävdade Harriet Beecher Stowe i *Onkel Toms stuga* än just detta: vita och svarta människor hade samma känsla för sitt hem och sin familj.

Genom de praktiska och teoretiska råden i sin *Treatise on Domestic Economy* bidrog Catharine Beecher till att standardisera de amerikanska hemmens vanor, samtidigt som hon skapade en ny roll för kvinnan. Via hemmet, där kvinnan hade ansvaret för inte bara den kroppsliga utan också den andliga välfärden i familjen, skulle kvinnans inflytande utsträckas till hela nationen. Ju viktigare för samhället hemmet och familjen blev, desto mer höjdes kvinnornas status. Kvinnornas dygder – självuppoffring och underkastelse – blev bevis på moralisk överlägsenhet. Deras exempel att frivilligt underordna sig männen kunde tjäna som rättesnöre för hur man uppnår social ordning i en demokratisk stat. Allas lycka är viktigare än den enskildes.

Kvinnornas högre moral borde alltså tillämpas av alla i ett demokratiskt land. Följaktligen utvecklade Catharine Beecher så småningom sin kvinnouppfattning i riktning mot en utvidgad kulturell roll för kvinnorna: de skulle inte bara förkroppsliga självförnekelsen utan också lära ut den. De borde bli nationens lärare framförallt i moraliska frågor. Att vara lärare borde passa betydligt bättre

för kvinnorna än att söka förverkliga sig själva genom hårt arbete i en fabrik – något som bara gynnade den enskilde kapitalisten. Om de skapade yrkesroller av sina familjeplikter som mödrar, sköterskor och lärare kunde de i stället tjäna sitt land.

Lärare var då ännu inte något yrke för kvinnor annat än undantagsvis. De skolor som fanns var därtill alldeles för få, särskilt i landets västra delar. Kvinnliga »missionary teachers», som genom Catharine Beechers förmedling sändes västerut, hade alltså en viktig uppgift att fylla. Också i detta fall ser vi alltså exempel på att vad som med tiden utvecklade sig till nackdel för kvinnorna (ett typiskt kvinnoyrke med dålig lön) ursprungligen var en inbrytning på ett nytt yrkesområde och fungerade som en vinning både för kvinnorna och för landet.

Funderingar över kvinnans eventuella särart och det bruk hon skulle kunna göra av den, möter vi på många håll århundradena igenom. Det intressanta med Catharine Beecher är dock inte bara att hon satte dessa tankar i system och fann effektiva spridningsvägar för sina idéer. Det märkliga är, att hon egentligen stod ganska nära vår tids teorier om att könsroller är sekundära egenskaper, resultat av uppfostran. »I think that my mother's natural and acquired traits tend to prove that there is in mind no distinction of sex, and that much that passes for natural talent is mainly the result of Culture», skrev Catharine Beecher i sina *Reminiscences*. Hon var medveten om att de manliga och kvinnliga särdragen kunde ha socialt ursprung. Det var för samhällets skull, som kvinnorna borde odla de dygder som tillskrivits dem, självförnekelse och självuppoffring.

Catharine Beechers mening var, att kvinnorna skulle kunna nå dubbla syften med sitt liv, sådant hon skisserade upp det åt dem: kulturell stabilitet och självförverkligande. Dessa båda mål borde inte vara oförenliga men blev det för 1800-talets amerikanska kvinnor. I Catharine Beechers eget liv ledde motsättningen mellan lusten till självhävdelse och tvånget till självförnekelse stundom till psykiska kriser, som bäst löstes genom utåtriktade aktiviteter. Detta gjorde att hon med tiden gled över till att förorda en mer utvidgad verksamhet för kvinnor: ekonomiskt oberoende, flera yrkesmöjligheter – men ej rösträtt. Hon verkade inom sitt givna kulturområde, men försökte göra det mesta av situationen.

Jag har avsiktligt uppehållit mig vid de avsnitt i denna brett utplagda biografi, som visar hur könsroller skapas och förstärks. Litteraturforskningen – åtminstone i Norden och USA – har ju de senaste åren börjat inrikta sig på rollmönstrets avspjeling i litteraturen. Sklars avhandling ger här en nyttig bakgrundskunskap. Paralleller går att dra

också till svensk litteratur. Fredrika Bremer, som skrev sin reseskildring *Hemmen i den Nya världen* just då »american domesticity» var högsta mode, träffade Catharine Beecher i Milwaukee 1850 (ej som Sklar felaktigt uppgivit 1851). Huruvida det föreligger någon influens kunde vara värt att utforska. Vi vet genom Signe A. Rooths avhandling *Seeress of the Northland*, som behandlar Fredrika Bremers amerikanska resa, att de båda författarna då diskuterade Beechers uppfostringssystem. Roth räknar Catharine Beecher till de ledande gestalter, som bidrog till att utforma Fredrika Bremers bild av den amerikanska kvinnan. (Tocqueville, Beechers förebild, hade också Bremer läst.) Visserligen påverkades Fredrika Bremer, som Karin Westman Berg framhållit (inledningen till 1971 års upplaga av Bremers Hertha), av kvinnoaktiviteterna inom Women's Rights Conventions. Men i hennes verk finns också en viss övertvärdering av kvinnan, som ger associationer till en annan gren av amerikansk kvinnouppfattning. »Hennes moderlighet kommer ständigt att dra henne till hemmet, samtidigt som den ska utvecklas till 'sammhällsmoderlighet' och omskapa världen», konstaterar Westman Berg. Likheter – det må nu vara fråga om idépåverkan eller inte – finns alltså mellan Catharine Beechers kvinnosyn och de teorier om att kvinnan genom sin särart kunde få världsfrälsande betydelse, som hävdades av Fredrika Bremer, Ellen Key och Elin Wägner; en linje som svensk kvinnorörelse inte följt i sin jämlikhetssträvan. En association till Selma Lagerlöfs föredrag vid rösträttkongressen 1911, Hem och stat, ligger också nära till hands. Hennes tema är, att männen hade skapat staten liksom kvinnorna hemmet. Kvinnorna borde nu få möjlighet att göra staten till ett hem. Catharine Beecher hade uttryckt likartade tankegångar i *The American Woman's Home* (1869), den fortsättning på *Treatise on Domestic Economy*, som hon skrev tillsammans med Harriet Beecher Stowe. Familjen betraktas här som en modell i liten skala av hur samhället i sin helhet skall fungera. »The family state then, is the aptest earthly illustration of the heavenly kingdom, and in it woman is its chief minister.»

Charlotte Perkins Gilman, barnbarn till Catharine Beechers syster Mary, som deltog i rösträttkongressen 1911 som en av dess stora auktoriteter, har kritiskt utvecklat Beechers tankegångar. I den också i Sverige mycket uppmärksammade boken *The Home*, tog hon avstånd från den amerikanska hemkulten. Boken översattes till svenska 1907 (Hemmet, övers. Frigga Carlberg). Selma Lagerlöf kände väl till den, och har, som Ulla-Britta Lagerroth och Vivi Edström påpekat, i sitt rösträttstal reagerat mot dess tendens att avfärda hemmet som en antikverad samhällsform.

Lagerlöfs uppskattning av hemmets positiva värden återknyter alltså snarast till den tidigare amerikanska traditionen.

Också i Selma Lagerlöfs liv möter vi f. ö. något av samma dubbelhet som hos Catharine Beecher. Hon var påverkad av svensk kvinnorörelse, levde efter dess principer men kom ändå att i teorin närma sig Fredrika Bremers och Ellen Keys tes om samhällsmoderligheten. Både den svenska och den amerikanska författaren hade försatts i kvinnoaktivitetens typiska dilemma: att verka självständigt inom ett samhälle, som gjort självständighet till en manlig dygd. Försöket att i gengäld göra en dygd av kvinnligheten skapar en spänning, som inte är lätt att lösa upp.

Yng Toijer-Nilsson

Hans Granlid: *En Viktor Rydberg bok. Vår dröm är frihet.* – Hans Granlid: *Nya grepp i Rydbergs lyrik.* Rabén & Sjögren. Uddevalla, 1973.

Den moderna Rydbergforskningen, som inleddes av Victor Svanberg, har varit och är alltjämt livlig och framgångsrik. Problem har ställts och lösts, resultat har omvärderats och nya frågeställningar har framlagts. Det har också ofta omvittnats, att Rydberg betytt mycket för den generation som byggt upp det moderna Sverige, inte minst bland arbetarrörelsens pionjärer (trots Brantingåtalet). Men hur är det nu? Rydberg är inte längre en levande klassiker. Det är länge sedan han toppade listan på premieböcker och i det nya gymnasiet torde hans plats vara undanskymd. Är Rydberg förtjänt av ett sådant öde? Det tycker inte litteraturforskaren och diktaren Hans Granlid, som i ett par volymer vill visa, att Rydberg alltjämt är värd att lyssna till och lära av. Den ena boken är en Rydbergantologi med inledning och kommentar, betitlad *Vår dröm är frihet*. Urvalet har skett med omsorg och gott omdöme. Det omfattar Rydbergs samtliga verksamhetsområden, och meningen är väl, att man av de korta utdragen ur prosaverken ska lockas till originalen. Här finns utrymme också för Rydbergs brev liksom för samtida vittnesbörd om diktaren och omdömen om honom från skilda tider.

Den andra volymen heter *Nya grepp i Rydbergs lyrik*. Efter en snabb genomgång av Rydbergforskningen lägger Granlid fram sin bild av diktaren som en splittrad, disharmonisk och kliven människa. Synsättet är inte nytt men Granlid genomför sin demonstration med stor energi. Det utackorderade, moderlösa barnet, fattigkolpojken, den medellöse studenten, den radikale rabulisten i Jönköpingsbladet, som sedan vann anställning i den högborgerligt liberala Handelstidningen och togs om hand i det Hedlundska hemmet, som blev